

Mijo Lončarić

KAJKAVSKI VOKALIZAM

Daje se pregled razvoja kajkavskoga vokalizma od praslavenskoga vokalskog sustava, preko prahrvatskoga do suvremenoga stanja. Utvrđeno je dvanaest različitih tipova sustava s obzirom na inventar s dvadeset i pet dijakronijskih sustava, tj. s obzirom na podrijetlo vokala.

0. Vokalski sustav koji se može pretpostaviti kao ishodišni, polazni za kajkavštinu, upravo za sve suvremene kajkavske govore, jednak je ishodišnom sustavu hrvatsko-srpskoga dijasistema kao cjeline. Ne može se pretpostaviti poseban kajkavski sustav koji bi u čemu bio drukčiji od polaznoga općehrvatskoga sustava, a da se iz njega mogu izvesti vokalizmi svih kajkavskih dijelova. Pretpostavljeni ishodišni sustav (koji je u osnovi jednak i odgovarajućem slovenskom sustavu) izgleda ovako:

(HS)					Porijeklo jedinica:	
i				u	i < i, y	u < u
ě					ě < ě (jat)	o < o
e		o	ę	ø	e < e, ę	a < a
ə					ə < ɚ, ɛ	
a						

Silabilni su i *r, l* (FO 29 ff, 221 ff, Lončarić 1988).

1. Nakon denazalizacije dobivena su na kajkavskom području dva homologna vokalizma, koja su strukturno, po inventaru i odnosu jedinica u njemu, istovjetna, dakle strukturno je to jedan sustav, dok su to genetski dva vokalizma jer se međusobno razlikuju genetski, po porijeklu svojih jedinica, upravo po porijeklu dviju jedinica – vokala *o*-tipa. Ti sustavi, odnosno taj sustav izgleda ovako¹:

¹ Rimskim brojem (I-IX) označeni su strukturni (sinkroni) tipovi vokalizama, a arapskim brojkama genetski (dijakroni) tipovi. Jedan sinkroni tip može predstavljati više genetskih tipova, tj. takvih tipova koji nisu homologni jer im je porijeklo svih jedinica različito. Ovdje je postupljeno drukčije nego u radu Lončarić 1988. Sustav I, odnosno sustavi 1, 2 ovdje imaju šva (ə) kao konstantu poluglasa, dok ga u radu iz 1988. nemaju.

I. (1,2)	i	u		
	ē	o		
	ę	o	r	l
	a			

Razlika je između dva homologna sustava u tome što je na većem, južnom dijelu kajkavskoga područja (Junković 1972: panonski južni) denazalizirana kontinuantna φ (koja zadržava posebnu vrijednost) uža, zatvorenija od kontinuantne etimološkoga o . Na sjeveru je obratno: kontinuantna φ otvorenija je od etimološkoga o . To je sustav koji je u osnovi i slovenskih panonskih govora (Junković: panonski sjeverni). Zatvorenija je vrijednost φ , ili vjerojatnije o , a otvorenija φ (ϱ) ili o , dakle moguć je odnos $\varphi - o$ ili $o - \varphi$. U pojedinim govorima i područjima on je sigurno i bio različit, ali to je samo fonetsko obilježje. Što se porijekla jedinica tiče, u rijetkim primjerima ima odstupanja u pojedinim kajkavskim područjima, npr. prema redovnom izjednačenju φ sa starim e poznati su kajkavski primjeri *jačmen* 'Gerste', *(za)nadra* 'njedra' itd.

Osim provedene denazalizacije, polazni kajkavski sustav pretpostavljen ovdje razlikuje se od navedenoga hrvatsko-srpskoga ishodišnoga sustava još u dvije pojedinosti. U ishodišnom *hs* sustavu za *jat* se pretpostavlja poseban vokal koji se bilježi s *ě*, dok se za kajkavštinu može pretpostaviti zatvoreno e (φ). Moguće je da je to u kojem dijelu kajkavštine bio ravan diftong *ie/ie* (*schwebend*).

Denazalizacija je provedena oko X. stoljeća. Uklanjanje stražnjega nazala datiralo se i ranije od prednjega, ali je vjerojatnije da do denazalizacije obaju nazala dolazi u isto vrijeme. Nazalnost vokala je obilježje koje zahvaća dvije jedinice i sigurno nestaje iz vokalskoga sustava kao jedan element.

Treća je razlika u tome što se za kajkavštinu može pretpostaviti otvoreno e (φ) kao kontinuantna izjednačenih e i φ , dok je to u općem hrvatskom e (što znači ili srednje ili bez bližeg određivanja fonetske vrijednosti).

Denazalizacija prednjega nazala povezana je na zapadu južnoslavenskoga područja s razvojem *jata* (Rigler 1963). Uženje *jata* na većem dijelu slavenskoga područja zapravo je, barem na početku, samo fonetska pojava, ali ima fonološke posljedice jer utječe na odnose u vokalizmu. Na većem dijelu zapadnoga južnoslavenskoga područja *jat* također dobiva užu vrijednost, osim na sjeverozapadu slovenskoga područja, gdje i do denazalizacije dolazi kasnije. (U nekim koruškim govorima čuvaju se nazali i danas.) Na ostalom dijelu slovenskoga područja denazalizacija je relativno rana pojava, koja je svakako završena do XI. st. (Rigler). Ta je osobina zajednička jugoistočnim slovenskim govorima i susjednoj kajkavštini i čakavštini, dijelovima hrvatskoga jezika. Za kajkavštinu, za slovenske panonske govore te za stare slavonske šćakavske govore treba također pretpostaviti izjednačenje e i φ u otvorenom e (φ).

Vrlo sličan vokalizam polaznim kajkavskim vokalizmima pretpostavio je Ivić za štokavske (šćakavske) govore u Slavoniji. Njegov se vokalizam razlikuje od ovdje pretpostavljenoga kajkavskoga vokalizma, upravo od južnoga kajkavskoga, u dvije pojedinosti. Jedna je strukturna, odnosi se na inventar jedinica, a druga fonetska. Ivić je pretpostavio da se slogotvorno *ǰ* ne čuva dugo i da je rano izjednačeno s *u*, kao i na području istočno od Slavonije. Međutim, kako pokazuju zapisi iz 15. st. (Lončarić 1985), slogotvorno se *ǰ* u Slavoniji i u Srijemu dugo čuva, a zatim se izjednačuje s kontinuantom *o*, kao i u većini kajkavskih govora. Druga je Ivićeva pretpostavka da je posebna vrijednost kontinuantne poluglasa otvoreno *ę* (on piše *ä*). Na temelju zapisa vidi se da je vjerojatnija pretpostavka da je ta vrijednost bila šva (*ə*), upravo da kontinuantna poluglasa čuva svoju vrijednost "poluglasa". To vrijedi i za slavonske staroštokavske govore, koji su zauzimali istočnu Slavoniju (u novijem značenju te riječi); u srednjoj su Slavoniji to mogli biti još i kajkavski govori, posebno na sjeveru. U najmanju ruku može se reći da se u srednjoj Slavoniji prostiru prijelazni kajkavsko-štokavski govori. Na sjeveru Slavonije neke se kajkavske osobine i danas nalaze daleko na istoku, sve do Donjeg Miholjca i Valpova (proteza *v-*, kajkavski akut, Lončarić 1990). Prema tome, i za slavonske se štokavske govore može reći da su imali ishodišni vokalizam kakav se pretpostavlja za kajkavštinu, upravo za njezin južni, veći dio. (Junkovićeva pretpostavka da su i neki današnji staroštokavski slavonski govori u osnovi "panonski", tj. kajkavski, vrijedi upravo za govore koji su se razvili iz pretpostavljenih prijelaznih govora i koji su se kasnije, pod utjecajem novopridošle novoštokavštine s jugoistoka, razvili u štokavskom smjeru.)

Pretpostavljeni polazni kajkavski sustav, Junkovićev "sjeverni", imali su i slovenski panonski govori, zatim, slovenski belokrajinski govori, uključujući Metliku.

U zapadnom perifernom dijelu kajkavskoga područja, koje se nastavlja na područje slovenskoga jezika na sjevero- i jugozapadu (u Međimurju i Gorskom kotaru), došlo je do povišenja niskog difuznog *u*, do njegova pomicanja naprijed, tj. prešao je u *ü* (*u*) ili *ú*, kao u slovenskom jeziku. Kasnije je ponovno restaurirana starija vrijednost *u*. To se može zaključiti po razvoju iza *l*, gdje je došlo do razlaganja *ü* na dva elementa: na visoki (prednji), koji palatalizira prethodno *l*, i na niski (stražnji) *u*, pa danas imamo obično *ǰu*, npr. *ǰuk*, *ǰuga*, ali *nutri*, *bukva*. Vrijednost *ü/u* u nekim suvremenim kajkavskim govorima rezultat je kasnijega razvoja, osim možda u Podravini. U Turopolju je takav razvoj paralelan s pomakom *o > ö/ó* (*ə*), a u Bednji je sastavni dio promjene cijelog vokalskog sustava (v. 1.0.1 i dalje). U nekim goranskim govorima (npr. u Delnicama) sadašnji *ü* također je rezultat kasnijega razvoja — uvjetovan je položajem u riječi (u Delnicama dolazi samo u kratkom naglašenom slogu).

Tako je određeno vrijeme u navedenim govorima (ostatak možda u Podravini) postojao vokalizam s istim brojem jedinica kao I. (1,2), ali je fonetski bio različit od njih:

I. (3)	i	ü			
	e		o		
	ɛ	ə	o		
		a		r	l̥

Prijedlog *v̄* i prefiks *v̄v̄-* dao je u kajkavštini općenito *v(u)(-)*, osim u nekim perifernim istočnim i zapadnim govorima.

U daljem razvoju najprije dolazi — u oba sustava — do uklanjanja slogovnoga *l̥* iz sustava. Na velikoj većini kajkavskoga područja on se izjednačuje s kontinuantom *o*. Međutim, u zapadnom dijelu sjevera i većini goranskih govora izjednačuje se s *u*. U Međimurju ta granica prolazi blizu Čakovca. U susjednim slovenskim govorima razvoj je također takav, a nije *ou* kao na ostalom slovenskom području.²

2. Nakon jednačenja dobiveni su vokalizmi iz kojih su se dalje razvili vokalski sustavi većine današnjih kajkavskih govora. To su:

II. (4-7)	i	u		
	e		o	
	ɛ	ə	o	
		a		r

Kao i u ishodišnom kajkavskom sustavu, odnosno u dva ishodišna sustava, i u tom sustavu postoje, s obzirom na porijeklo *o* i *o*, zapravo četiri sustava koja su po inventaru istovjetna. Na jugu, na većem dijelu kajkavskoga područja *o* je od *o* = *l̥*, a *o* od *o* (sustav 4). U manjem sjevernom dijelu, upravo sjeverno od Kalnika, a možda i u Međimurju te Podravini sjeverno od Bilo-gore, upravo je obrnuto: kontinuant *o* = *l̥* izjednačena je s etimološkim *o*, a kontinuant etimološkoga *o* je *o* (5).

Treći je sustav onaj iz zapadnoga Međimurja, zapadnoga Zagorja i susjednih slovenskih te nekih goranskih govora, u kojima se *l̥* izjednačilo s *u* (6).

Iz drugog sustava, vjerojatnije nego iz prvoga, razvija se vokalizam istočnoga Međimurja.³ Iz prvoga sustava razvija se glavnina plješivičkoprigorskih govora.

Zasad je poznat jedan mjesni govor, upravo dio govora Huma na Sutli, gdje je nađen razvoj kakav inače nije zabilježen ni u jednom kajkavskom govoru, što,

² Prema Liscu (1988) čini se da u Delnicama refleks *l̥* čuva posebnu vrijednost u *ou*, dok je *u* dalo (pokraćeno) *ü*, a izjednačeni *o* i *o* dvoglas *uo*.

³ To je za glavninu kajkavštine pokazao Ivić (1968). Međutim, on polazi od jednoga sedmočlanog vokalizma, u kojem je kontinuant *o* = *l̥* zatvoreniya od etimološkoga *o*. On izvodi također međimurski suvremeni sustav iz šestočlanog vokalizma u kojem više nema poluglasa, međutim, stajanje se u Međimurju mora izvoditi ili iz jednoga sustava u kojem još postoji posebna kontinuant poluglasa ili iz tri kasnija različita sustava koji su se razvili iz prethodnoga.

naravno, nikako ne znači da takvog jednačenja nema i u nekim drugim bližim kajkavskim ili slovenskim govorima. Posebnost je u tome što je l izjednačeno s o , a o čuva posebnu vrijednost, naravno u otvorenijoj varijanti (7).

3. U nekim područjima došlo je i do uklanjanja slogovnog r umetanjem vokala e , pa su na taj način dobivena dva nova vokalizma koja su u svemu ostalom jednaka sa 4. i 5. (II):

III. (8, 9)

4. Za sve kajkavske sustave u tom razdoblju treba pretpostaviti i tri prozodijska obilježja, tj. mjesto, kvantitetu i modulaciju u dugim slogovima. Kvantiteta je fonološka u naglašenom i prednaglasnom slogu u većini govora. U Slavoniji je bila fonološka i u zanaglasnom položaju. (Kasnije se u nekim govorima u kontaktu s novoštokavštinom javlja fonološka modulacija u kratkom slogu.) Zbog svega toga vokalizam je pretrpan, pa dolazi do njegova rasterećivanja.

Iduća je pojava uklanjanje posebne jedinice koja je kontinuanta poluglasa u najvećem dijelu kajkavskih govora. Posebna jedinica na njegovu mjestu zadržala se samo na jugozapadnoj periferiji kajkavštine, na prijelazu prema slovenskom jeziku – u nekim plješivičkoprigorskim, ozaljskim, pokupskim te goranskim govorima i u nekim slovenskim belokrajinskim govorima.

Velikom se većinom kontinuanta poluglasa izjednačila s kontinuantom jata, tako da su u najvećem dijelu kajkavštine dobivena dva jednačenja koja ne nalazimo nigdje drugdje u slavenskom svijetu, tj. $o = l$ i $e = a$ (Ivić 1966). Sudeći po zapisima iz Slavonije, tamo se relativno dugo čuvala posebna vrijednost za poluglas, čak do 15. stoljeća. Naravno, na nekim je područjima do jednačenja s jatom moglo doći i ranije s obzirom na to da to jednačenje u svim govorima nije provedeno ni danas. Međutim, na području gdje se još i danas u nekim govorima čuva poseban vokal za poluglas, on se izjednačava s a , a ne s jatom, što će biti utjecaj štokavskih i čakavskih govora, koji su u velikim migracijama prodirali s juga i istoka i s obje strane smanjili prvobitno kajkavsko područje.

Na sjeverozapadu područja, u Međimurju i u susjednim slovenskim prleškim govorima u Slovenskim goricama (upravo sigurno u njegovu najistočnijem, "prleškom" dijelu), došlo je do jednačenja jata i poluglasa samo u naglašenom slogu, a u nenaglašenom položaju, gdje je u navedenim govorima većinom stvoren vokalizam od samo četiri jedinice (u/j , e , a , $o/u/u$), dolazi do jednačenja poluglasa s e (od $e = e$), a jat se izjednačio s i .

U nekim govorima u Plješivičkom prigorju poluglas se jednačio s jatom samo u leksičkim morfemima, odnosno pod naglaskom, a u gramatičkim, sigurno pod utjecajem spomenutih struja s juga i istoka, izjednačen je s a . To je tzv. govorni tip *pekal* 'pakao'. Na suprotnoj strani kajkavskoga područja, na istoku, u nekoliko razbacanih govora na Bilo-gori, u zapadnoj Slavoniji i u Podravini, razvoj poluglasa također je različit, ali suprotan onome na zapadu, i nalazimo govore tipa *pakel*. Na temelju zapisa toponima iz zapadne Slavonije može se pretpostaviti da

je tamo takva tendencija razvoja bila šira, što pokazuju zapisi toponima *Pakrac* kao *Pakric*, *Pakrec*.

Vjerojatno bi u središnjem, prijelaznom kajkavsko-štokavskom području, između područja gdje se poluglas jednači s jatom (na zapadu u kajkavštini) i s *a* (na istoku u štokavštini) došlo do različitog jednačenja u različitim položajima. Izvanjezični razlozi, velike migracije na tom području, prekinule su takav vjerojatan razvoj. Nekoliko govora s takvim razvojem ostatak su tih tendencija.

Različit razvoj poluglasa u različitim položajima moguće je na istoku interpretirati i kao sekundarnu pojavu, nastalu zbog sekundarnog miješanja kajkavskih i štokavskih govora, iako primjeri kao za *Pakrac* čine vjerojatnijom prvu pretpostavku.

Na krajnjem zapadu Međimurja (Sv. Martin, Štrigova), zatim u nekim krajnjim zagorskim govorima (npr. u Desiniću) poluglas se nije jednačio s jatom, koji čuva posebnu vrijednost – zatvoreno *e*, već se izjednačio s *e* (od *e* = *e*). Junković (1972) takav vokalizam pretpostavlja za svoj *panonski sjeverni zapadni* dijalekt.

Nakon jednačenja jata i poluglasa u većini kajkavskih govora dobivena su dva sustava, koji su strukturnotipološki također istovjetni, a razlikuju se po istom elementu, sudbini *o* i *o*, kao i sustavi 1. i 2. Imaju sedam jedinica, sve kao i prethodni, osim poluglasa:

IV. (10, 11)	i				u
	e				
		e			
			o		
					r
			a		

5. U Međimurju i u nekim goranskim govorima jat i poluglas se u početku ne izjednačuju. Dolazi do jednačenja *o* i *o* bez obzira na njihovo porijeklo, a u Slavoniji pak do jednačenja s *u*. Tako su dobivena tri jednaka sustava:

V. (12-14)	i		u	
	e		o	
		e		r
			a	

Razlikuju se s obzirom na sudbinu *l*, tj. (a) je li izjednačeno s *u* (tip 14, zapadno Međimurje), ili (b) s *o*, a kasnije se njihova kontinuanta može jednačiti s etimološkim *o* (tip 12, istočno Međimurje) ili s *u* (tip 13, Slavonija).

6. Nakon izjednačenja dvaju vokala *o*-tipa u jednom vokalu, u sustavu IV, odnosno nakon uklanjanja poluglasa, u sustavu V, dobiveno je šest šestočlanih vokalizama:

VI. (15-20) i u
 ē o
 ē a ṛ

Oni se međusobno razlikuju po sudbini poluglasa i kontinuantе $\varphi = \text{ʃ}$. Na Bilo-gori i u Podravini je $\check{e} = \text{ə} > \text{e}$, ali je razlika u sudbini kontinuantе $\varphi = \text{ʃ}$. Na Bilo-gori je ona izjednačena s *u* (15), a u Podravini s *o* (16). U Pokuplju (17, npr. Blatnica) poluglas je izjednačen s *a*, u dijelu Plješivičkog prigorja i u Slavoniji u jednom položaju s *a*, a u drugom s *e*, ali obratno s obzirom na položaj (tipovi *pa-keš* 18, i *pekal* 19). U krajnjim zapadnim međimurskim i panonskim slovenskim govorima poluglas je izjednačen s *e* (20).

U Međimurju je prije došlo do jednačenja kontinuantе $\varphi = \text{ʃ}$ (na istoku), odnosno kontinuantе φ (na zapadu) s etimološkim *o* nego do uklanjanja poluglasa iz sustava. To se može zaključiti po tome što je do smanjenja broja stražnjih vokala došlo također prije različitog razvoja vokalizma u naglašenom i nenaglašenom slogu jer kontinuantа *o* i refleks $\varphi = \text{ʃ}$ imaju isti razvoj bez obzira na porijeklo. Danas u naglašenom slogu postoje dva vokala *o*-tipa, ali to je kasniji razvoj jednoga *o*, podjela je ostvarena po kvantiteti, po opreci dugo ~ kratko, jer se kvantitetna opreka prefonologizirala u kvalitetnu. Uklanjanje posebne jedinice kao kontinuantе poluglasa, tj. njezino jednačenje s *jatom* u naglašenom slogu i s *e* u nenaglašenom, kasnije je jer ovisi o položaju u riječi, odnosno o prozodijskim uvjetima, dok kod *o*, φ i ʃ jednačenje ne ovisi o tim uvjetima.

7. U nekim govorima Plješivičkoga prigorja, Žumberka i Pokuplja dobiven je šestočlani vokalizam sa šva:

VII. (21,22) i u
 e o
 ə
 a ṛ

Razlika je između dva tipa vokalizma u sudbini *jata* – u jednim govorima jednaci se s *e* ($e < \text{e} = \text{e}$, 21), a u drugima s *i* (22). Može se pretpostaviti da je ikavizam tu i stariji. U nekima od tih ikavskih govora ima i ekavskih zamjena, dakle ikavsko-ekavskih elemenata po Jakubinskom.

8. U nekim govorima na istočnoj i zapadnoj periferiji razvoj je išao dalje, tako da je od šestočlanih vokalizama – u kojima je postojao samo jedan vokal *o*-tipa (sustav VI), a dugo e ($e < \check{e} = \text{ə}$) nije diftong *ie*, neutralizacijom e i e (obično u srednjem *e*) – dobiven petočlani vokalizam:

VIII. (23-25) i u
 e o ṛ
 a

Razlika je između triju genetskih tipova u sudbini jata i poluglasa. U nekim slavonskim govorima jat i poluglas ranije su izjednačeni (tipičan kajkavski razvoj), a onda je njihova kontinuant (e) izjednačena s e (<e = e, tip 23). U nekim plješivičkim govorima, gdje jat nije izjednačen s poluglasom, u jednim se jednačio s e (24), a u drugima s i (25).

9. U kajkavskim govorima danas je u osnovi jedan od navedenih sustava II-VIII (4-25), i to barem u jednom položaju, u položaju maksimalne razlikovnosti. Naravno, fonetske realizacije članova istoga sustava u različitim govorima mogu biti različite.

Razvoj vokalizma u kajkavštini, slično kao i u slovenskom jeziku, čakavskom narječju, manje u štokavštini te kao i u nekim drugim slavenskim i neslavenskim jezicima, bio je ovisan o kvantiteti i naglasku. Bilo samo fonetski, bilo fonološki — s defonologizacijom, prefonologizacijom, može se razlikovati razvoj u naglašenom slogu, kratkom i dugom, nenaglašenom, također kratkom i dugom, i, što je rjeđe, razvoj posebno u prednaglasnom i zanaglasnom slogu, te uz određene samoglasnike i suglasnike. Obično se smanjuje broj jedinica u nenaglašenom slogu, i to kratkom, ali ima i drukčijih, obratnih primjera, gdje je upravo taj slog položaj maksimalne razlikovnosti (Reka). Položaj maksimalne razlikovnosti obično je dugi slog, a u većini kajkavskih govora i kratki naglašeni slog. Ima i drukčijih primjera, npr. na sjeveroistoku, u nekim govorima u kojima nema diftonga ie prema e (< ě = e), taj je položaj kratki nenaglašeni slog.

Važna pojava u razvoju kajkavskoga vokalizma, do koje je došlo na velikom području i koja je u službi povećanja razabirljivosti, povezana je s kvantitetom. To je razvoj kontinuant izjednačenog jata i poluglasa, koja je na znatnom dijelu kajkavskoga područja u dugom slogu diftongirana, slično kao i kontinuant jata u (i)jekavskim štokavskim govorima. Taj je diftong većinom ie (fonetski *ie^h/e^h/ie*), rjeđe ei (fonetski *ei/e^h//ei*), dakle ravan (schwebender) dvoglas. U nekim govorima diftongirano je danas i drugo e, kao i drugi vokali, što je kasnija pojava. Dvoglas ie može biti znatno star, barem na nekim područjima, najmanje iz istoga vremena kao i u štokavštini, dakle može datirati u 14. stoljeće. (U 16. st. u kajkavskim pisanim tekstovima nalazimo već diftongirano i drugo e, npr. u Pergošića.) Dakle, ta je diftongacija starija od nekih procesa u razvoju vokalizma, kao što su jednačenja, o kojima je bila prije riječ. Naravno, ona je uglavnom bila fonetska pojava, služila je razabirljivosti u pretrpanom vokalizmu, gdje su postojala dva glasa e-tipa, svaki s četiri prozodema, ali je bilo i fonoloških posljedica, npr. nije moglo doći do jednačenja s e (<e=e), kao u kratkom nenaglašenom slogu, rjeđe i u naglašenom.

Ako bismo sustave s *ie* uzimali kao posebne sustave, broj bi se vokalizama s obzirom na inventar i porijeklo jedinica povećao za još nekoliko. U nekim govornim diftong *ie* ima paralelu u stražnjim vokalima: *o* od etimološkoga *o*, i u sustavima s jednim i u onima s dva vokala *o*-tipa, diftongira se u *uo* (*uo*, "o"), pa vokalizam izgleda ovako:

dugi		kratki	
i	u	i	u
ie	uo	e	o
e/ę	a/ǫ	ę	a

Fonološki je to tip VI.

U pojedinim govornim područjima, došlo je kasnije do diftongiranja, odnosno zatvaranja dugih vokala (akustički postaju difuzniji, odnosno manje kompaktni), npr. $a > a/ǫ$, $o > ǫ$, $ę > e$. Uzrok je bila ili potreba za povećanjem razabirljivosti ili prefonologizacija (pri ukidanju kvantitativnih opreka). Svi se vokali mogu diftongirati, čak i u jednom te istom govoru, što se rjeđe događa.

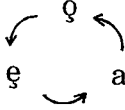
10. Pri rasterećenju se iz sustava najprije gube, odnosno najprije se izjednačuju s drugima, one jedinice koje su kontinuantne specifičnih prakajkavskih, odnosno praslavenskih vokala, dakle *a* od poluglasa, *ę* od jata, *o* od *ǫ* ili, češće, od *ǫ* i *ǫ̇*. Te su se jedinice najčešće jednačile i međusobno. Mogle su se jednačiti i s drugim vokalom u svim položajima, najčešće u jednom položaju s jednim – što je rjeđe – a u drugom položaju s drugim vokalom. Osim već spomenutih primjera, važna su još tri slučaja s različitim sudbinom poluglasa.

Veoma je specifičan razvoj na pet područja, i to u Plješivičkom prigorju, Bednji, Gorskom kotaru, Međimurju (i Mađarskoj) te u zapadnom Zagorju. Sve su to periferna područja, u kojima razvoj odstupa od razvoja u glavnini kajkavskih govora, i to ili samo po (a) poluglasu, (b) poluglasu i jatu ili (c) poluglasu i kontinuantu *ǫ* i *ǫ̇*. Nije posve jasno stanje u Bednji, tj. je li u zanaglasnom položaju posebna vrijednost na mjestu poluglasa samo varijanta zajedničke jedinice za jat i poluglas u tom položaju ili je i to posebna jedinica.

U Bednji se posebnost razvoja ogleda u druga dva elementa. Prvo, tamo je (a vjerojatno i u nekim susjednim govornim područjima, o čemu nema podataka) došlo do vrlo rijetke pojave da je razvoj, čini se samo na fonetskoj razini, a ne i na fonološkoj, bio ovisan i o modulaciji, kretanju tona: različit je razvoj četiriju vokala – *i*, *u*, *o* ($<ǫ=ǫ̇$), a u dugom nenaglašenom slogu i slogu pod silaznom modulacijom (pod cirkumfleksom) od onoga u dugouzlaznom slogu (pod akutom), gdje je vrijednost ista kao u kratkom naglašenom slogu.

Druga je posebnost bednjanskoga razvoja u tome što je fonetska vrijednost većine vokala pomaknuta, i to, idući od *ę*, imamo: $ę > a > o > u > \ddot{u}$, odnosno $ę > a$, $a > o$, $o > u$, $u > \ddot{u}$. Međutim, etimološko je *o* prešlo u prednje vokale, u *ę*, izbačeno

je iz stražnjega reda i općeg pomaka. Ako se pretpostavi da je to bio otvoren, kompaktan vokal ϱ , može se reći da su kompakti vokali pomaknuti uokrug:

Zanimljivo je da u tom sveopćem pomicanju ne sudjeluju prednji nekompaktni vokali i , e ($<e < \check{e} = \vartheta$). Od devet vokala svi se diftongiraju u dugom slogu, osim ϱ u slijedu ϱr ($< r$) i a od ϱ . Dvojnost postoji i u dugom slogu: dva vokala uvijek su diftonzi ($ie < \varrho$, $\check{u}e < o$), dok četiri imaju različite vrijednosti u dugom slogu, tj. monoftong pod uzlaznom modulacijom: $i/li < i$, $\check{u}/l\check{u} < u$, $u/ou < o$ ($< \varrho = l$), $o/ao/au < a$. To je opći razvoj, dok u pojedinostima ima drukčijih rezultata, npr. a u nastavku $-aj$ prelazi u $-e$ (ili e).

IX. 26. ($\leftarrow 4$) **Bednja**

Dugi slog

i	\rightarrow	i/ei	$\check{u}/e\check{u}$	u/ou	\leftarrow	$\varrho = l$
$\check{e} = \vartheta$	\rightarrow	ie	$l\leftarrow u/$	au	\leftarrow	a (+ nazal)
o	\rightarrow	$\check{u}l$		ao	\leftarrow	a
r	\rightarrow	ϱr		a	\leftarrow	ϱ

Kod alofona (l) monoftong je pod akutom.

Kratki slog

naglašeni

i	\rightarrow	i	\check{u}	u	\leftarrow	$\varrho = l$
$\check{e} = \vartheta$	\rightarrow	l		o	\leftarrow	a
r, o	\rightarrow	ϱ		a	\leftarrow	ϱ

nenaglašeni

		i	\check{u}	u
				o
	$\check{e} \rightarrow$	ϱ	ϑ	o
	$(e = \varrho >)$	$\varrho, o \rightarrow$	ϱ	a

U Plješivičkom prigorju u različitim govorima – uz različit razvoj poluglasa (tip *pekal*), čuvanje poluglasa u kratkom slogu, njegovo izjednačenje s a , izjednačenje kontinuantе jata s i – kontinuantа etimološkoga o ima u nekim govorima vrlo različite refleksе: o, e, i, u, a (v. dalje). Sami sustavi relativno su jednostavni, neki s dvoglasima, neki bez dvoglasa.

U Gorskom kotaru, posebno u zapadnom dijalektu, razvoj odstupa od središnjega kajkavskoga po sudbini poluglasa – izjednačenje s a u dugom slogu, a čuvanje posebne vrijednosti u kratkom – te po tomu što se l ne jednači s kontinuantom stražnjega nazala, već obično s u ili čuva posebnu vrijednost. Međutim, razvoj je usloženjen i time što su ti govori također imali netipičan razvoj prozodi-

je, barem neki, tj. imali su progresivnu metataksu starog recesivnog naglaska (prasl. cirkumfleksa) na ultimumu, a zatim ponovno regresivni pomak, vjerojatno zajedno s generalnom dezoksitonezom. Također je i razvoj pojedinih vokala, posebno onih *e*- i *o*-tipa, bio ovisan o prozodiji, tj. o kvantiteti i naglašenosti, o položaju u odnosu na naglasak (dugo ~ kratko, naglašeno ~ nenaglašeno, zanaglasno ~ prednaglasno). Broj jedinica u dugom (ujedno naglašenom) slogu broji do devet, a poznati su monoftonški i diftonški vokalizmi.

X. 27 (←6) Turni

Dugi slog

<i>i</i>	→	<i>i</i>	<i>u</i>	←	<i>u, ɨ</i>
<i>ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o</i>
<i>e = ę</i>	→	<i>e</i>	<i>o</i>	←	<i>o</i>
<i>e = ę, ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			

Kratki slog

- naglašeni

<i>u, ě, i</i>	→	<i>i</i>	<i>u</i>	←	<i>u, o, ɨ</i>
<i>ě</i>	→	<i>y</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>e = ę, ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			<i>ə ← ə, ɨ</i>

- nenaglašeni

<i>i, u, ě</i>	→	<i>y</i>	<i>u</i>	←	<i>o, u</i>
<i>e = ę</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			<i>ə ← ə</i>

U Međimurju, susjednom Prekomurju u Mađarskoj (također i u dva gradišćanska kajkavska govora – Umoku i Vedešinu), u gornjosutlanskim govorima te u nekim govorima na varaždinskom području, osim specifičnosti s obzirom na sudbinu poluglasa *i* i *ɨ* (u svim položajima, odnosno na cijelom području ne dolazi do jednačenja s jatom, odnosno s *o*), specifičan je i kasniji razvoj. Ti govori imaju poseban prozodijski razvoj jer je u njima došlo do ukidanja svih prozodijskih opreka, osim mjesta naglaska (siline), a kvantitativne opreke (dug ~ kratak vokal) prefonologizirale su se i prešle u kvalitativne opreke, tj. u opreke po boji vokala. Na primjer, /ę/ je obično *ę*, a /ę:/ je dalo *e*, zatim /a/>a, /a:/>o itd. Na taj su način dobiveni vokalizmi od 10, 11 i 12 jedinica u naglašenom slogu, a u nenaglašenom slogu vokalizmi od samo 5 do 4 vokala. Realizacije tih jedinica variraju u različitim govorima, a obično su centralnije nego u naglašenom slogu, npr. u Me-

dimurju: $i = e$, realizacija [i, i, i, e], $e = a$, realizacija [e, e], a, realizacija [a], $o = u$, realizacija [o, o, u, u]. Za prednji visoki difuzni vokal redovan je izgovor i .

XI. 28-30 Međimurje

Naglašeni slog

\bar{i}, \tilde{i}	→	i	u	←	\bar{u}, \tilde{u}
		e	o		
		ie	uo		
\bar{e}	→	e	o	←	\bar{a}
\bar{e}	→	e	a	←	\bar{a}

Nenaglašeni slog

$i = \bar{e}$	→	i	u	←	$o = u$
$e = \bar{a}$	→	e	a	←	a

28. (← 5) $o = \bar{i} = o$ istočno Međimurje

- a) $\bar{e} > e$, $\bar{e} > ie$; $\bar{o} > o$, $\bar{o} > uo$
 b) $\bar{e} > ie$, $\bar{e} > e$; $\bar{o} > uo$, $\bar{o} > o$

29. (← 5) $o = o \neq \bar{i} = u$ zapadno Međimurje

30. krajnje zapadno Međimurje

$o = o \neq \bar{i} = u$, $\bar{a} = e$ (<e = e)

XII. 31 Plemenščina (Pregrada)

Naglašeni slog

\bar{i}	→	i	u	←	$\bar{u}, \bar{o}, \bar{i}$
\bar{i}	→	ei	ou	←	$\bar{u}, \bar{o}, \bar{i}$
($\bar{e} = \bar{a} >$) \bar{e}	→	ie	uo	←	\bar{o}
($\bar{e} = \bar{a} >$) \bar{e}	→	e	o	←	\bar{o}
($\bar{e} = \bar{e} >$) \bar{e}	→	e	o	←	\bar{a}
($\bar{e} = \bar{e} >$) \bar{e}	→	e	a	←	\bar{a}

Nenaglašeni slog

i	→	i	u	←	o, \bar{i}, o, u
\bar{a}, \bar{e}, e, o	→	e	a	←	a, o

11. Od sudbine ostalih vokala, fonetske ili fonološke, za kajkavštinu je posebno karakteristična sudbina kontinuantne etimološkoga *o*. Taj se vokal, kao i *ü*, mogao (akustički) povisiti, prijeći u prednji niz vokala, izgovarao se centralnije (*ö/ö, ü/ü*), dok je i postajalo također centralnije, ali niže.

Sa *i* se to događalo na periferiji. U Međimurju se u nenaglašenom slogu izjednačilo sa *e* (<ě). U krajnjim zapadnozagorskim govorima u kratkom slogu dalo je *e*, npr. *měš, děm*, prema *sín, vbíla* (Kumrovec). U dugom slogu moglo je prijeći u dvoglas, npr. *ei* u Plemenščini (kod Pregrade), u Bednji.

Povišenje *u > ü* danas nalazimo na četiri područja: u Podravini (od Drnja do Podravskoga Kloštra), u nekim gornjosutlanskim govorima, dijelu Turopolja i Bednji. Ta je pojava prije mogla biti proširenija (u Gorskom kotaru i Međimurju, v. naprijed). U Podravini, gdje vrijednost može biti *ũ* (npr. Gola) i *ű* (Đurđevac), nema sada nikakve uvjetovanosti. U sustavu je samo jedan *o* (koji je u naglašenom slogu obično zatvoren – *o*). Pomak *u > ü* vjerojatno je stariji, iz vremena kada su u sustavu postojala dva *o*, koji su se neutralizirali u jedno. (Tu je kontinuantna *o=l* mogla biti otvorenija od etimološkoga *o*.) U Turopolju, gdje je povišenjem *u* dobiven visoki srednji vokal sa smanjenom labijalizacijom, promjena je uvjetovana: povišenje izostaje ako slijedi stražnji vokal, npr. *žyl, vysnica*, ali *čula, bukva, juva*.

U Kumrovcu je danas *ü* samo u dugom slogu, a u kratkom je pomak išao dalje, pa je dobiveno *ö*, npr. *jũnce, vũho, hrũška, vũš* (naknadno kraćenje), prema *krđh, plđk, lđk*. Najviše je promjena doživjelo etimološko *o*, odnosno ono *o* u koje se stopilo etimološko *o* ako je došlo do neutralizacije s drugim vokalom *o*. Fonetske su dvije promjene: povišenje (pomak izgovora unaprijed) – *ö/ö* i sniženje (zativoreniji izgovor) – *o*. Zativoreniji se izgovor susreće na više područja, npr. u Podravini i na Bilo-gori, samo u naglašenom slogu, kratkom i dugom. Čest je takav izgovor u susjedstvu s nazalom, npr. u nastavcima *-om, -mo*, u zamjениčkom morfemu *on(a...)*, pa u *onda* itd. Negdje u tom položaju dolazi i do fonološke promjene, izjednačenja s *u*, npr. *vidimu* (zapadno Turopolje). Pomak prema naprijed nalazimo u centralnim južnim govorima (Turopolje, kut Sava–Kupa) i u Gorskom kotaru. U Turopolju se javlja *ö/ö* pod istim uvjetima kao i *ü/ü* od *u*, tj. ako ne slijedi stražnji vokal. U Pokuplju (Letovanić) uvjeti su drukčiji: pomak sprečava prethodni niski konzonant (velar ili labijal, izgovor varira, posebno je ovisan o kvantiteti), npr. *volrv, srl, lnec, jelö, žęlezö*, ali *vosk, gliboka, oko, gospa*⁴. U selu Kalniku (na Kalniku) pomak također ovisi o idućem slogu, npr. *n'öti 'nokti'*, ali *n''öta/n'öta*.

Navedeni vokali sudjeluju i u neutralizacijama, obično sa bliskim vokalima. Redovno je to onda kada se smanjuje broj vokalskih jedinica u nekom položaju u riječi, posebno u nenaglašenom slogu. I tu je najviše promjena doživio *o*.

⁴ Citira se prema bilježenju u literaturi.

Vokal *i* neutralizira se s *ę*, od jata (u Međimurju), odnosno od jata i poluglasa (varaždinsko područje, gornjosutlanski govori), a čini se da je tako *i* u nekim govorima u Gorskom kotaru, i to u sustavima koji u nenaglašenom položaju imaju samo 4 jedinice. Replika može biti *i* (Tuhovec kod Varaždina), *ı, ı, y, ę* (Međimurje). Obično je izgovor centralniji od *ę* u naglašenom položaju. (U Gorskom kotaru dolazi do *y* i u kratkom naglašenom slogu.) Obično je karakteristično za vokale da se u nenaglašenom položaju izgovaraju centralnije, a posebno u govorima koji imaju samo četiri nenaglašena vokala.

U jugozapadnim perifernim govorima Plješivičkoga prigorja kratko *o* izjednačuje se s *ę* (od jata), a zatim se to *ę* u nenaglašenom položaju izjednačuje s *i*, npr. *stel, d'ešal, resa, z'erja, stil'ica, svētiga*, kao i jat: *slip'ić, sid'iju*. Izgovor varira, iza naglaske obično je *e*. Izjednačenje izostaje ako prethodi akustički taman nizak suglasnik – labijal ili velar, npr. *lěti* ali *đku*. Uvjeti mogu biti i kompliciraniji, npr. u Prodindolu dolazi do izjednačenja ako je u idućem slogu visoki vokal, a ako je niski vokal onda ispred ne smije biti niski suglasnik, ni labijal ni velar, npr. *ěri, ir'ēja, kir'iti, kipr'iva, kěsti*, ali *kđtal, đblak, ormār, lđkot*.

U Bednji je *o* generalno prešlo u *ę*, a u dugom je slogu *üę*, što odgovara diftongu *uo* u drugim govorima (npr. *b"ok, boga*), ali je to tamo u sklopu generalnog pomaka vokalizma, pa s tom novom vrijednošću stari *o*, čini se, ostaje "nepromijenjen", tj. čuva svoju posebnost, ne jednači se s drugim vokalima (*e < ě, ostaje e, a ę je prešlo u a*), osim što se s njim izjednačio vokal u sekvenciji *ęr*, u koju je prešao slogotvorni *r* s epentetskim *ę*.

Specifičan srednji put između turopoljsko-pokupskoga i plješivičkoga područja nalazimo u sjevernim centralnim govorima, gdje je došlo do prijelaza *o* u *ę* (prije od jata i poluglasa), i to u nekim nenaglašenim nastavcima i nekim funkcionalnim leksemima (Gregurovec, Lobar, Začretje, Stubica, Hrašćina, Zelina, Lupoglav, Trebarjevo itd.) Obično je do toga prijelaza došlo u određenim morfološkim kategorijama, ali u svim govorima nisu obuhvaćeni svi slučajevi. Najviše govora ima taj prijelaz u NA jd. n. imenskih riječi, npr. *malę sęlę je vęsęlę*. Dalje, do toga je prijelaza negdje došlo u GD jd. m./n. pridjevsko-zamjeničke deklinacije, npr. *dobřęga, -ęmu*, u I jd. i D mn. imeničke m./n. deklinacije, npr. *kaputęm*. Rjeđi je prijelaz u priloga i zamjenica u naglašenom slogu, npr. *gęřę, delę, kiegęt (<ko got, gdje je produljeno i diftongirano, Gregurovec)*. Prijelaz se susreće i u nekih glagola, npr. *hędi 'hodi'* (V. Zečević).

Kako se prijelaz *o > ę* susreće obično u gramatičkih morfema, a i prilozima i glagoli gdje se javlja također su bliski tim morfemima, moglo bi se pomisliti i na njegovu morfološku uvjetovanost. Međutim, u nekim je govorima evidentna fonološka uvjetovanost, upravo sintagmatska, tako u Zelini ne dolazi do prijelaza iza niskih vokala (labijala i velara), npr. *gnięzde, tđple, grđę*, ali *klđpko, drięvo, dđgo, nđprvo*. Jedan od razloga prijelaza odnosno jednačenja *o > ę* mogao bi biti čestotni, tj. mala čestota vokala *ę*. Drugo, uvjetovanost prijelaza, njegovo izostajanje uz niske vokale, govori o težnji prema sintagmatskoj asimilaciji. Tu sklo-

nost uočavamo i u palataliziranju suglasnika ispred prednjih (akustički visokih) vokala, što se u prvom redu odnosi na *l*, rjeđe na *n* i *d*. Jača ili manja palataliziranost *l* (*l'* ili *ʎ*) zahvaća veliko područje kajkavštine. U Kalniku palatalizacija izostaje ispred *ɛ* od *o*, npr. *daʎɛ* f. ptc., ali *dale* n. ptc. od *dati*, *ʎete* 'ljetno', ali *seʎɛ*. To znači da je palatalizacija stara, svakako starija od prijelaza *o > ɛ*.

Prijelaz etimološkoga *o* u *ɛ* (<ě=ə) znači da su oni bili parnjaci u vokalskom sustavu po otvorenosti. Kako se *o* od *ɔ=ʎ* ne izjednačuje s *ɛ*, znači da on nije bio u paru s njim. To odgovara činjenici da je u nekim govorima, a to se pretpostavlja i za čitav kajkavski sjever, kontinuanta *ɔ=ʎ* otvorenija od kontinuantne etimološkoga *o*. To se može pretpostaviti i za bednjanski razvoj, bez obzira na to što se tamo kasnije kontinuanta *ɔ=ʎ* zatvorila do *u*. Refleks etimološkoga *o* jednostavno je "izbačen" iz stražnjega niza, a kako se nije jednacio s *ɛ* (barem prema literaturi), mogao je postati samo otvoreniji (*ɛ*). Osim toga, i *a* se dijelom, ispred nazala, zatvara do *u*.

Osim prijelaza, odnosno jednačenja *o* sa *u* i *ɛ* (u daljem razvoju negdje rezultat također *i*) u kajkavštini postoji i "akanje", tj. prijelaz *o > a*. Mogu se razlikovati dva slučaja. Na zapadnoj periferiji, u nekim gornjosutlanskim govorima (npr. u Pregradi), gdje nenaglašeni vokalizam ima samo četiri jedinice, a čini se da je tako i u nekim goranskim govorima (Ravna Gora, Gerovo), "akanje" je najraširenije. U Međimurju i nekim drugim govorima u tom se položaju o jednačilo s *u*. U navedenim zagorskim i goranskim govorima u jednim se primjerima o jednaci također s *u* ("ukanje"), a u drugima s *a*. U Pregradi nalazimo — *a*: *sab'ota*, *kar'iti*, *kak'uot*, *ar'al*, *kr'ampam*, *v'olam*, *p'uotak*, (*mi*) *sma*, te *u*: *ʎaguda*, *bl'atu* D sg., *muž'ani* 'moždani', *m'esy*, *u'tava*. Otvorena ultima ima jednačenje s *u*. U kratkom naglašenom slogu došlo je do prijelaza u glagola *hadi* 'hodi', što odgovara u drugim govorima prijelazu u *ɛ* (*heɟi*). U Gerovu također vrijedi isto pravilo za otvorenu ultimu, npr. *damav'ina*, *žalast*, ali *sely*. Primjeri kao *akny*, *nāža* 'noža', *kakuš*, *hastyh* nogu se protumačiti kasnijim pomicanjem naglaska (*kakuš* < *kakūš*).

Drugi je slučaj prijelaz *o* u *a* u velikom broju govora u nekim riječima, npr. *naseča* 'gravidna', *pandeʎek*.

U nekoliko sela na Bilo-gori izolirani su primjeri *ka:ńče* 'konjče', *mà:st/mo:st*, *nà:š/nò:š* 'nož', uz *pandè:ʎek* i *nasè:ča*.

12. U distribuciji važna je tendencija uklanjanja nekih vokala iz inicijalnoga položaja. Osim činjenice da vokal *ɛ* (<ě=ə) nije nikada mogao stajati u tom položaju, opća je kajkavska pojava da inicijalno *u* te kontinuanta *ɔ* i *ʎ* dobivaju protezu *v-*. Ta proteza izostaje u nekim istočnim i južnim govorima. Također je opća kajkavska pojava proteza *h-* ispred slogotvornoga *r*, do koje je došlo prije nego je ono u nekim govorima uklonjeno iz sustava predmetanjem *ɛ* ispred, npr. *hrš*, *hrži* — *heřš*, *heřži* 'Roggen'.

Manju rasprostranjenost ima proteza, upravo prejtocija inicijalnog etimološkoga *o*. Najrjeđi su govori s apsolutnom prejtocijom, npr. u južnoj Moslavini. Najveći dio govora ima prejtociju u korijenu, a prefiks je *o-* nema, npr. *jogeń, jotec*, ali *opal, okrenul*. Prejtocije *o* nema npr. u Međimurju. Pojedinačne primjere prejtocije susrećemo ispred *a* (*Jana*) i *e* (*Jeva*).

PREGLED RAZVOJA VOKALIZAMA

A. Ishodišni općehrvatski vokalizam

(=ishodišni hrvatsko-srpski = ishodišni slovenski)

i		u					
ě							
e	ə	o		ę	o		
	a					r	l

B. Kajkavski vokalizam

I.	i	u						1. $o > o \neq o < o$	jug
	ę	o						2. $o > o \neq o < o$	sjever
	ę	o						3. $u > ü$	zapad
			a			r	l		
II.	i	u						4. $l = o > o$	jug
	ę	o						5. $l = o > o$	sjever
	ę	o						6. $l > u \neq o < o$	sjeverozapad
			a			r		7. $l > a \neq o < o$	Hum/Sutla
III. = II. bez <i>r</i>								8. ← 4	neki govori na jugu
								9. ← 5	neki govori na sjeveru
IV.	i	u						$a > e (< ě)$	
	ę	o						10. ← 4	neki govori na jugu
	ę	o						11. ← 5	neki govori na sjeveru
			a			r			

V.	i	u			12. $\varrho = \underset{\cdot}{l} = o$	istočno Međimurje
	ę	o	ə		13. $\varrho = \underset{\cdot}{l} = u$	Slavonija
	ę	a		ɾ	14. $\underset{\cdot}{l} = u \neq o = \varrho$	zapadno Međimurje
VI.	i	u			15. $\check{e} = \vartheta > ę, \varrho = \underset{\cdot}{l} = u$	Bilo-gora
	ę	o			16. $\check{e} = \vartheta > ę, o = \underset{\cdot}{l} = o$	Podravina
	ę	a		ɾ	17. $\vartheta = a, \varrho = \underset{\cdot}{l} = u$	Pokuplje
					18. $\vartheta > a/e$ (<i>pakel</i>)	Bilo-gora
					19. $\vartheta > e/a$ (<i>pekal</i>)	Plješivica
					20. $\vartheta = e$ ($< e = ę$)	zapadno Međimurje
VII.	i	u			21. $\check{e} = e = ę$	zapadno Međimurje
	e	o			22. $\check{e} = i$	ozaljsko područje
		ə				
		a		ɾ		
VIII.	i			u	23. ($\check{e} = \vartheta >$) $e = ę$ ($< e = ę$)	Slavonija
		e		o	24. $\check{e} = e \neq a < \vartheta$	Plješivica
				a	25. $\check{e} > i$	Plješivica
				ɾ		

IX. 26. ($\leftarrow 4$) **Bednja**

Dugi slog

<i>i</i>	\rightarrow	i/ei	ü/eü	u/ou	\leftarrow	$\varrho = \underset{\cdot}{l}$
$\check{e} = \vartheta$	\rightarrow	ie	($\leftarrow u$)	au	\leftarrow	a (+ nazal)
<i>o</i>	\rightarrow	üe		ao	\leftarrow	a
<i>ɾ</i>	\rightarrow	ęɾ		a	\leftarrow	ę

Kod alofona (/) monoftong je pod akutom.

Kratki slog

- naglašeni

<i>i</i>	\rightarrow	i	ü	u	\leftarrow	$\varrho = \underset{\cdot}{l}$
$\check{e} = \vartheta$	\rightarrow	e		o	\leftarrow	a
<i>ɾ, o</i>	\rightarrow	ę		a	\leftarrow	ę

- nenaglašeni

		i	ü	u		
		$\check{e} \rightarrow e$		o		
			ə	a		
		($e = ę >$)	ę, o	\rightarrow ę		

X. 27 (←6) Turni

Dugi slog

<i>i</i>	→	<i>i</i>	<i>u</i>	←	<i>u, ĩ</i>
<i>ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o</i>
<i>e = ę</i>	→	<i>e</i>	<i>o</i>	←	<i>o</i>
<i>e = ę, ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			

Kratki slog

- naglašeni

<i>u, ě, i</i>	→	<i>i</i>	<i>u</i>	←	<i>u, o, ĩ</i>
<i>ě</i>	→	<i>y</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>e = ę, ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			<i>ə ← ə, r</i>

- nenaglašeni

<i>i, u, ě</i>	→	<i>y</i>	<i>u</i>	←	<i>o, u</i>
<i>e = ę</i>	→	<i>ę</i>	<i>o</i>	←	<i>o, o</i>
<i>a, ə</i>	→	<i>a</i>			<i>ə ← ə</i>

XI. 28-30 Međimurje

Naglašeni slog

<i>ī, ĩ</i>	→	<i>i</i>	<i>u</i>	←	<i>ū, ũ</i>
		<i>ę</i>	<i>o</i>		
		<i>ie</i>	<i>uo</i>		
<i>ē</i>	→	<i>e</i>	<i>o</i>	←	<i>ā</i>
<i>ě</i>	→	<i>ę</i>	<i>a</i>	←	<i>ǎ</i>

Nenaglašeni slog

<i>i = ě</i>	→	<i>ī</i>	<i>y</i>	←	<i>o = u</i>
<i>e = ə</i>	→	<i>e</i>	<i>a</i>	←	<i>a</i>

28. (← 5) $o = \bar{o} = o$ istočno Međimurje
 a) $ě > ę, ě > ie; \bar{o} > o, \bar{o} > uo$
 b) $ě > ie, ě > ę; \bar{o} > uo, \bar{o} > o$

29. (← 5) $o = o \neq \bar{o} = u$ zapadno Međimurje

30. krajnje zapadno Međimurje
 $o = o \neq \bar{o} = u, ə = ę (< e = ę)$

XII. 31 Plemenščina (Pregrada)

Naglašeni slog

ĩ	→	i	u	←	ũ, ŧ, ĩ
ī	→	ei	ou	←	ū, ŧ, ĩ
(ě=ā>) ē	→	ie	uo	←	ō
(ě=ā>) ě	→	ę	o	←	ō
(ě=ē>) ē	→	e	o	←	ĩ
(ě=ę>) ę	→	ę	a	←	ǎ

Nenaglašeni slog

i	→	ı	u	←	o, ĩ, o, u
a, ě, e, o	→	e	a	←	a, o

LITERATURA

Ovdje se navode samo citirani radovi, a drugi radovi o kajkavštini mogu se naći u Lončarić 1990. i Zečević 1993.

1. *Finka, B.*: Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. Kajkavski zbornik. Zlatar 1974, 29-43.
2. *FO*: Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo 1981.
3. *Hraste, M.*: Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. Hrvatski dijalektološki zbornik 1 (1956), 387-479.
4. *Ivić, P.*: Die serbokroatischen Dialekte. Gravenhage 1958.
5. *Ivić, P.*: Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima. Zbornik za filologiju i lingvistiku 11 (1968), 57-69.
6. *Krajčović, R.*: Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava 1974.
7. *Lisac, J.*: Goranski vokalizam. Zbornik za filologiju i lingvistiku. XXXI/2. Novi Sad 1988, 137-175.
8. *Lončarić, M.*: Rani razvitak kajkavštine. Rasprave Zavoda za jezik 14. Zagreb 1988, 79-104 (s kartom).
9. *Lončarić, M.*: Kaj – jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom). Čakovec 1990.
10. *Lončarić, M.*: Prilog razvoju kajkavskoga vokalizma. *Studia phraseologica et alia*. München 1992.
11. *Moguš, M.*: Fonološki razvoj hrvatskoga jezika. Zagreb 1971.
12. *Neweklowsky, G.*: Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. Wien 1978.
13. *Popović, I.*: Geschichte der serbokroatischen Sprache. Wiesbaden 1960.
14. *Ramovš, F.*: Kratka zgodovina slovenskoga jezika. Ljubljana 1936.
15. *Rigler, J.*: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14 (1963), 25-78.
16. *Šojat, A.*: Pregled rada na istraživanju i obrađivanju kajkavskog narječja u poslijeratnom razdoblju. Hrvatski dijalektološki zbornik 6 (1982), 9-18.
17. *Težak, S.*: O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca. *Ljetopis JAZU* LXII (1957), 418-423.
18. *Vermeer, W.R.*: Studies in South Slavonic dialectology. Vakgroep Slavische Taal – en Letterkunde. Rijksuniversiteit Leiden 1982.
19. *Vermeer, W.R.*: The Rise and Fall of the Kajkavian Vowel System. *Studies in Slavic and General Linguistics* III, 1983, 439-477.

20. Vermeer, W.R.: Traces of an early Romance isogloss in western Balkan Slavic. *Slavistična revija* 37 (1989), 2-16.
21. Zečević, V.: Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu. Zagreb 1993.

Zusammenfassung

KAJKAVISCHER VOKALISMUS

Man gibt die Entwicklung des kajkavischen Vokalismus sowie der Zustand der vokalischen Grundsysteme in den zeitgenössischen kajkavischen Mundarten.

Man geht von der Voraussetzung aus, dass der protokajkavische Vokalsystem gleich dem Altkroatischen, bzw. dem kroatisch-serbischen Protovokalismus gleich ist, der auch dergleiche wie der altslovenische war.

In der Entwicklung kann man wenigstens zwölf verschiedene Grundsysteme feststellen, wenn man verschiedene Zustände, Untersysteme in den einzelnen Positionen in dem Wort (in bezug auf den Wortakzent: betont – unbetont, kurz – lang), sowie die Phonetik (Aussprache) nicht in Betracht nimmt.

Wenn man auch die Herkunft der vokalischen Phoneme berücksichtigt, kann man von den 31 Systemen reden.

Die Entwicklung des kajkavischen Vokalismus war von der Betontheit und von der Quantität, aber auch selten von der Tonopposition abhängig.

Für die meisten kajkavischen Mundarten ist es charakteristisch, daß das Jat und der Halbvokal, wie auch der hintere Nasal (φ) und das silbische l zusammengefallen sind. In der Mehrheit der Mundarten haben u und der Reflex von φ und l die Prothese v - und das silbische r die Prothese x -. In manchen Mundarten wurde r zu der Sequenz er und das etymologische o bekam die Präjotation.

Key words: kajkavian dialect, dialects, vocalism, phonological system, development, old Kajkavian, Old Croatian, Proto-Slavic, contemporary state, origin, vocals, back nasal, jat, syllabic l and r , prothesis, accent, quality

Ključne riječi: kajkavsko narječje, dijalekti, vokalizam, fonološki sustav, razvoj, prakajkavski, prahrvatski, praslavenski, suvremeno stanje, porijeklo, vokali, stražnji nazal, jat, slogotvorno l i r , proteza, naglasak, kvantiteta